

MIRK KLÁRA

A nyelvi és kulturális fordíthatóság problematikája a német nyelvű „vendégmunkás irodalmakban”

Konzulens: Lénárt Tamás

Absztrakt

A migrációs irodalom kutatása fiatal ágazat a kultúratudományos gondolkodás berkein belül, pedig számos fontos kérdést vehet fel, s kimondottan szükségessé teheti a tudományág határainak, módszertanának újragondolását, a bevett kánon megkérdőjelezését. Tanulmányom azt igyekszik körüljárni, hogy miért is fontos és aktuális, ugyanakkor mennyiben problémás az ún. *Gastarbeiterliteratur*, a bevándorlók irodalmának vizsgálata. Dolgozatomban felvázolom a tárgykör irodalomelméleti vizsgálatában rejlő veszélyeket és a róla való beszéd lehetetlenségét, javaslatokat teszek a fordításelméleti problémák áthidalására és a fordíthatóság lehetséges gyakorlati megoldásaira, valamint részletesen kitérek az irodalom ezen szeletének termékenységére a kulturális fordítás aktusára nézve. Szó esik a nyelvhasználat kettősségéről, a nyelvközi állapotról, vagy épp a nyelvnélküliségről, az identitás hibriditásáról, s annak előnyeiről, mindezt migráns szerzők jellemzően idegen és kettős tapasztalataira alapozva. Kutatásom a német nyelvű (vagy legalábbis azt részben felhasználó) szerzők műveire korlátozódik, gyakorlati példám Franco Biondi költészete.

Kulcsszavak: migrációs irodalom, fordításelmélet, multikulturalitás, transzkulturális, bevándorlók, kultúratudomány, identitás

Bevezetés

A különböző nemzetek közötti migráció és a hozzájuk kapcsolódó irodalom az a téma, melyről szinte minden történelmi időben érdemes diskurzust folytatni, hiszen sosem veszti el aktualitását, mégis, napjainkban, a globalizálódó társadalmak és a külföldi munkavállalás divatjának korában talán még időszerűbb a róla való elmélkedés. Mind politikailag, mind kulturálisan folyamatosan napirenden lévő tárgykörrel beszélünk, melyet nagyon sok esetben problémafelvetések és viták kísérnek. A bevándorlók helyzete sosem könnyű, s fontos a többségi nemzet hozzájuk való felelős magatartásának kialakítása. Megítélésük irodalmi területen is problémás, hiszen noha a multikulturalitás mondhatni korábbi, természetesebb jelenség a nemzetállamok behatároló jellegénél, mégis e művészek megítélése sem nyelvileg, sem tematikájában és a célközönség általi befogadásában sem homogén, a legtöbb esetben, maguk a szerzők is nehézségekbe ütköznek identitásukat, öndefiníciójukat illetőleg. Mindehhez hozzá-

adódik az az elvárás horízont, melyet ezekkel a művészekkel szemben támasztanak, a kötelező kultúráközvetítő szerep áldozatvállalása és az ebben való felőrlődés.

Dolgozatomban az európai, főleg a német nyelvű migrációs irodalmak kapcsán szeretném tárgyalni az irodalom ezen szeletének különlegességét, a nyelvi és kulturális fordíthatóság problematikáját, az esztétikai integrációt és a szerzők kettős identitásában rejlő lehetőségeket. Szeretnék rámutatni az egyre nagyobb fokú homogenitásra, az eltérő vonások folyamatos egybemosódására és ezzel a fordítás sajátosságok eredményére: egy teljesen egyedülálló, újszerű kultúra (és látni fogjuk: újszerű nyelv) létrejöttére. A dolgozat fő tézise a kategóriák között rejlő lehetőségek felvillantása és annak bizonyítása, hogy identitásválságról beszélni szükségtelen, a kisebbségek elítélése és a kánonból való kizárása egyenesen elítélendő, sokkal érdekesebb ezen újonnan kialakult, kultúráközi sokoldalúság felfedezése és értékeinek vizsgálata.

A migrációs irodalom

'Bevándorló irodalom', 'külföldi irodalom', 'vendégmunkásirodalom' – ilyen és ehhez hasonló jelzőkkel illetik azon szerzők műveit, akik adott országon kívülről, egy másik nemzet fiaként érkezve kezdték irodalmi pályafutásukat. Egy kicsit jobban szemügyre véve ezen művészek alkotásait azonban hamar kiderül, hogy ezek az elnevezések inkább az irodalomtudósok számára jelenthetnek mankókat, az érintett csoport tagjai ugyanis egyrészt aligha sorolhatók be ilyesféle kategóriákba, másrészt pedig nem is feltétlen szeretnék bármiféle kategória részeként létezni. E címkék szakszerű vizsgálatakor azonban szembeötlővé válik az is, hogy épp tudományosan jelentenek problémát ezek a megnevezések, hiszen a szerzőket életrajzi hovatartozásuk alapján sorolják be, mely messzemenőig szembe megy a posztmodern irodalomelméleti iskolák téziseivel.

A - jobb megnevezés hiányában - *transzkulturális irodalmak* vizsgálatakor tehát rögtön szembe találkozunk a vizsgálat szükségességének megkérdőjelezésével, a kutatás általi óhatatlan diszkriminációval, számkivetettséggel, mely a kisebbségi irodalmak esetében mindig óvatos megközelítést igényel.

Ennek ellenére kétféle migrációs irodalmat különböztethetünk meg: az egyik, amely tudatosan vállalja is ezt a szerepet, és a másik válfaj, mely sem témájában sem nyelvileg nem tér el az átlag irodalmi szférától, mégis szerzőjének nemzetisége miatt ide sorolják.

Kérdéses, hogy jól járnak-e a kategorizálással a migrációs irodalomba sorolt szerzők, ugyanis azzal, hogy még a mű születése előtt címkét ragasztanak rájuk, erősen beskatulyázzák, sőt, sokszor stigmatizálják is az alkotást és az olvasók rögtön előítélettel veszik kezükbe könyveiket. Másrészt jelenthet pozitívumot is migrációs szerzőnek lenni, amennyiben a besoroltságukkal egy közösséget alkotva nagyobb esélyük van hangjukat hallatni, vagy népszerűvé válni.

Sokan azonban továbbra sem akarnak az irodalom ilyen marginális területén tartózkodni. Rafik Schami, a német nyelven orientális meséivel híressé vált szerző a következőképpen nyilatkozik ellenszenvéről: „A „vendégmunkás”-irodalmár aki ebben az országban él, írhat a Fekete-erdőről, a szerelemről, vagy írhat akár egy krimit. (...) Ha azonban – és

most jön a kis különbség – álláspontját nem szögezi le, miszerint olyan irodalomról beszélünk, mely a kisebbség-többség közötti ellentétet problematizálja, akkor legyenek szívesek ne támasszanak igényt a 'vendégmunkásirodalomként' való olvasására.¹ (saját ford.)

Milyen a migrációs irodalmak valós értékének megítélése? Valóban a kultúráközevítés vagy nyelvi fordítás lenne ezen művek egyedüli mércéje? Kérdéses, hogy ilyen besorolási kényszer alatt jut-e figyelem az esztétikai értéknek, és a művek szépirodalmi érdemének. Amint arról a Jelenkor folyóirat egyik tanulmánya is elmélkedik:

„E tekintetben viszont felvethető, hogy bizonyos vonatkozásban nem járnak-e úgy ezek a szerzők, mint Franz Kafka *Jelentés az Akadémiának* című művében az emberekhez asszimilálódott majom-elbeszélő, aki hiába éri el »páratlan erőfeszítéssel egy átlagos műveltségű európai ember színvonalát«, mindenki megcsodálja, de a külvilág szemében valójában továbbra is „csak” egy beszélő majom marad.”²

Nyelvi fordíthatóság

A tárgyalt irodalmi részterület nemzeti hovatartozását illető kettősségből adódóan az egyik legfontosabb kérdés, hogy a migrációs szerzők melyik nyelvet választják műveik megalkotására (vagy ahogy sokan interpretálják: az önkifejezésre, figyelemfelkeltésre, közvetítésre).

A leggyakoribb esetben ezek a szövegek az új közeg, a befogadó ország nyelvén íródnak, ami nem csoda, hisz ezek között a művészek között sok az olyan, aki már második generációs emigránsként kezd el alkotni, vagyis beleszületik az addig még a család számára idegen kultúrába és sokkal otthonosabban mozog benne. Érthető azonban ez a nyelvválasztási forma az első generációs szerzők esetében is, hiszen így képesek csupán megszólítani a befogadó nemzet polgárait, esetenként felhívva a figyelmet elnyomott helyzetükre, vagy épp saját kultúrájuk különlegességére sokszor esélyt kapva az ország nemzeti irodalmának kisebb szerzői között.³ Ennél is fontosabb talán azonban az újonnan felvett nyelvnek a többi emigránssal való összekötő, mintegy *lingua franca* szerepe, ezzel is erősítve a hasonló sorsú művészek és befogadók közösség voltát, akkor is, ha eredetileg nem azonos országból származnak. A nyelvcsere, az új nyelv felvétele továbbá szimbolikus tartalommal is bírhat, s ilyen értelemben az új élet kezdetét előlegezi meg.

Mindezekon túl fontos megemlíteni azt a szabadságot, melyet egy új nyelv kiaknázá-

¹ Schami eredeti nyilatkozata szó szerint: „Die 'Gastarbeiter'-Literaten leben hier in diesem and, die können über den Schwarzwald schreiben, die können über Liebe schreiben, die können auch einen Krimi schreiben.(...)Wenn aber – und jetzt kommt der kleine Unterschied- der Standpunkt nicht vermittelt wird, daß es sich um eine Literatur handelt, die den Gegensatz Minderheit-Mehrheit problematisiert, dann soll sie bitte nicht den Anspruch haben, daß dies als 'Gastarbeiterliteratur' gilt.”, idézi: Photong-Wollmann, Pimonmas, *Literarische Integration in der Migrationsliteratur anhand der Beispiele von Franco Biondis Werken*, <http://www.ub.uni-siegen.de/epub/diss/photong.htm>, (Utolsó letöltés: 2012. 05. 13.).

² Pataki Hanna Tina, *Az önéletrajzi megnyilatkozások kortárs formái – Bevándorlók önéletrajzai, Jelenkor*, 2011. év 54. évf. 3. sz. 278. p. <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=2264> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 15.).

³ Sőt, az utóbbi évek jellemző tendenciái szerint a rangos osztrák irodalmi díjakat sorra migráns szerzők nyerik.

sa jelent egy művész számára, mely megváltoztathatja azt a módot, ahogyan a világra, akár a saját anyanyelvére tekint. Szabadabban használhatja ezt a nyelvet, hiszen nem rakódnak rá olyan konnotációk, olyan súlyok, melyek a nagy (személyes) múlttal rendelkező saját szavainkat terhelik. Számos szerző beszámol az új nyelv által kiváltott kreatív energiák felszabadulásáról.⁴ Állításuk szerint kimondottan termékenyen hatott alkotó kedvükre, hogy úgy tudták használni e nyelvet, akár egy gyermek, s ennek megfelelően gyermeki szabadságot éltek meg a nyelvváltás nyomán. Az idegen nyelven alkotók további jellemző vonásként említik meg az alkotást kísérő megnövekedett figyelmet, a „szavaktól nyert távolságot”, a nyelvi elbizonytalanodást. Ez az őrlődés, a szavak folyamatos, újra és újra történő megkérdőjelezése, a művek nyelvezetére mindenféleképpen jó hatással van.⁵ Ennek elméletét támasztja alá Deleuze és Guattari közös, a kisebbségi irodalmak elméletét taglaló tanulmánykötetükben. Az ő megfogalmazásuk szerint ezek a nyelv-közötti alkotások épp a formába zártság merevségét küszöbölik ki: „*Ahogy a rádiózás vonala mindenütt áthatja a megszerkesztett zenét, akként szeli át a szókésvonal az értelmes nyelvet, azért, hogy olyan kifejező élő anyagot szabadítson fel, amely önmagáért beszél és nincs szüksége formára.*”⁶ (ford. Karácsonyi Judit)

Ritkább esetben, de előfordul az eredeti, nemzeti nyelven való alkotás is, nyilván ennek is megvan a maga funkciója, bár a befogadói skála így valamivel kisebbre szűkül. Ezek a szerzők általában szándékosan az otthon fiait próbálják megszólítani (érdekes módon azonban előfordul, hogy ott gyérebbe fogadtatásra lelnek), vagy az azonos nemzetiségű és sorsú külföldön tartózkodó honfitársak felé fordulnak (kiknek száma szintén kevesebb). Nyelvileg talán kevesebb problémát felvető helyzet ez, mely azonban nem feltétlen éri el célközönségét, s talán ennél is lényegesebb, hogy irodalmi értékéből levonható, ha valóban tudatosan adott célközönség felé próbál törekedni.

A többnyelvűség tematikus előfordulása igen gyakori, azonban ritkán hagy nyomot az írástechnikán, a narráción. A fordítás szempontjából nagyon érdekesnek találom a két nyelv közti átmenetnek megfelelően irányzatot, az ún. *vendégmunkásnyelvet*, melyről a továbbiakban egy Németországban alkotó olasz származású szerző, Franco Biondi⁷ kapcsán lesz szó. Biondi 1965-ben lakatosként érkezett az akkori NSZK-ba és később az országban letelepedve hamar az írás felé fordult. Több hasonló helyzetben lévő társával gyűjteményes kötetet jelentettek meg, melyben kialakították az ún. *Gastarbeiterdeutsch* sajátos nyelvét, ezt a minimalizált, anyanyelvi beszélők számára alig érthető keveréket. Egyedülálló hangjuk legjellemzőbb vonásai az egyszerű mondat szerkezet, a korlátolt szókincs, a szándékoltan hibás ragozás és pontatlan kiejtés. Saját állításuk szerint céljuk mindezzel a részvételtetés, a figyelem feléjük való irányítása volt, melyet minden bizonnyal el is értek, hiszen több oldalról heves vitát váltottak ki.

⁴ Állításomat főleg a Forrás folyóirat tematikus számában olvasható tanulmányok alapozták meg. (Forrás, 2012. 10. sz.)

⁵ Schweiger, Hannes, Többnyelvű identitások, a „kultúrák között írók” díjazottjairól, ford. Horváth Márta, Forrás, 44. évf, 2012. 10. sz, 147-154. p.

⁶ Deleuze, Gilles – Guattari, Felix, *Kafka, A kisebbségi irodalomért*, Pécs, 2004, Quadmon Kiadó, 43. p.

⁷ Biondiról és sajtósági nyelvéről lsd. Photong-Wollmann, Pimonmas, *Literarische Integration in der Migrationsliteratur anhand der Beispiele von Franco Biondis Werken*, <http://www.ub.uni-siegen.de/epub/diss/photong.htm> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 13.).

Amint arra Hannes Schweiger⁸ is rámutat, ennek az újszerű nyelvnek lényege a figyelemfelkeltés, a felrázás. A neologizmusok, túlformázott szavak, darabolt írásmód megdöbrent, megakasztja az olvasót, nem is beszélve az eredeti anyanyelv szólásainak, közmondásainak átültetésére a német kultúrába. A kevert nyelv értéke abban áll, hogy kritikai attitűdjével megkérdőjelezi a saját anyanyelv magától értetődöttségét, kétségbe vonja az irodalmi terek nemzeti kultúrákban rögzített határait, továbbá rámutat minden nyelvi és kulturális identitás ambivalenciájára és megkonstruált voltára.

Az alábbiakban álljon itt szemléltető példaként Franco Biondi *Nicht nur gastarbeiterdeutsch* című versének részlete:

*doitsche kollega
warum du immer weggucken
warum du mir nix akzeptieren
isch nix schaiss
isch mensch
zusammen
isch arbeiten du arbeit fabrik
isch leben du leben hiir*

*gut, du doitsch
isch auslender,
du immer sagen
isch gastarbeiter
aber isch nix gast
isch arbit, isch kollega
zusammenarbeiten
in fabrik
(...).*⁹

A verset olvasva érthető az ellenkezés, német részről a nyelv „meggyalázása” miatt, az érintett vendégmunkások szempontjából pedig helyzetük egyoldalú, nagyon is sztereotipizált ábrázolásmódja okán. Egy azonban egyértelmű: ha az ezen a „nyelven” való alkotás célja a provokáció volt, feladatát beteljesítette. Azonban ha eltekintünk a nagyon is sztereotipizált célirányos irodalom eszményétől, a mű nyelvileg és esztétikailag is elemezhető – más kérdés, hogy további művészetelméleti vitákra adhat okot.

Mi a helyzet azonban az ehhez hasonló versek fordíthatóságával?¹⁰ Létezik-e egy ennyire specifikus nyelvezetnek megfelelő külföldi átfordítása? Szükség van-e egyáltalán az ilyen műveket elszakítani lényegüktől, a provokáció hangjától?

Véleményem szerint a téma aktualitása miatt a fordításnak helye van akár magyar

⁸ Schweiger, 150. p.

⁹ Biondi, Franco, *Nicht nur gastarbeiterdeutsch*, In: *Gedichte*, Kleinwinterheim 1979, idézi: Photong-Wollmann.

¹⁰ Amennyiben Biondiék mozgalma persze követőkre talál. Itt kell ugyanis megjegyezni, hogy gyűjteményes kötetük harmadik részében ők maguk is egyre inkább távolodnak ettől a nyelvezettől, mi több, magától a migrációs tematikától is, érzékeltetve ezzel ennek a társadalmi rétegnek fokozatos integrációját.

nyelven is, nem kis feladattal szembesül azonban a fordító (amint e művek fordításairól ezidáig nem is tudunk), hiszen ezen alkotások látszólag egyszerű, már-már primitív szerkezete éppúgy számtalan kihívást rejt magában. A fordítói alaphelyzet, vagyis a hasonló háttér hiánya máris problematikusnak tűnik, ha csak Magyarországot vizsgáljuk, a nálunk élő „külföldi munkavállalók” kétharmada ugyanis a szomszédos országokból érkezik és szintén magyar állampolgár lévén tökéletesen beszélik nyelvünket, nem áll fönn olyan társadalmi helyzet tehát, mint pl. Németországban a török munkavállalók esetében. A külföldön élő magyarok száma azonban folyamatosan növekszik, ebben az értelemben tehát a fentebb közölt Biondi-vers születhetett volna akár egy magyar vendégmunkás alkotásaként is és így a magyar irodalom jogos részeként a fordításnak igenis helye lehetne. Ezen kívül ne felejtkezzünk el a hazánkban egyre nagyobb számban jelen lévő és nyelvünket szintén sajtóságos módon használó ázsiai népcsoportokról, melyek ugyan még nem jelentkeztek irodalmi igénnyel a piacon, azonban könnyen előfordulhat, hogy néhány évtizeden belül hallatják hangjukat. Fordítói feladat tehát egy szinte nem létező nyelv megalkotása, a társadalmi helyzet hű tükrözése, egy nem egyedülálló eset, a két nyelv között rekedt alkotó tolmácsolása. Ebben az értelemben a fenti Biondi alkotás magyar fordításának számos kísérlete közül jogos javaslat volna a magyar nyelvet pl. kínai akcentussal keverő hibrid szöveg megalkotása, melynek ugyan nincs köze az eredeti szerző olasz múltjával keveredő német „Gastarbeiter” nyelvéhez, azonban otthonosabbá teszi a tematikát a magyar befogadó számára.

Szeretném felhívni a figyelmet továbbá a mű esztétikai értékére is, gondosan megkonstruált alkotásról van ugyanis szó, a versben található számos sorvégi összecsengéssel (*auslender – gastarbeiter*), vagy akár a második versszakban kissé parafrázált refrénnel (*zusammenarbeiten in fabrik*), melyek ugyancsak megnehezítik a fordító helyzetét, csakúgy, mint a helyesírási vagy ragozási hibák hű átadása. Nyelvileg mindenképpen érdekes szelete ez tehát a migrációs irodalomnak, kihívásaival és a tökéletes fordítás lehetetlenségével együtt.

Természetesen a fentebbi termékeny nyelvi megoldások ellenpontjaként a migrációs irodalmakban jellemzően megfigyelhető a nyelvi frusztráltság is, „a kétnyelvű némaság”, nyelv-közötti lét, beszorultság, mely mindkét nyelvtől egyfajta távolságot feltételez. Ez a kifejezésbeli krízis ugyanúgy jellemzője lehet ezeknek a művészeknek, s jogos kérdésként merülhet fel bennük a nyelvvel való zsonglörködés és a némaság közötti válaszút lehetősége.¹¹

Kulturális fordíthatóság, esztétikai integráció

Az előbbieken vázolt nyelvi kérdésből fakadóan fontosnak találom a migrációs irodalmakban megjelenő kulturális fordíthatóság témakörét is, rögtön szembetűnhet azonban itt is, hogy maga a kultúrák közötti fordítás mint olyan válhat bizonyos szempontból problematikusná. Ennek okát Sherry Simon nagyon találóan fogalmazza meg tanulmányában:

¹¹ Nagy Hajnalka, Az irodalom senkiföldjén (Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra), *Forrás*, 44. évf., 2012. 10. sz., 14. p.

„A kultúra globalizációja végső soron azt jelenti, hogy mindannyian lefordított világokban élünk, hogy a tudás általunk elfoglalt terei különböző helyekről származó gondolatokból és stílusokból rakódnak össze, hogy a transznacionális kommunikációs folyamatok és a gyakori migráció révén minden kulturális szintér keresztülta, találkozóhelyé alakul.”¹²

A fenti idézetből kitűnik, hogy a kultúrák közötti határ rég megszűnőben van. Megfigyelhető ez a jelenség a kultúra minden területén, gondoljunk csak a világzenére, s ez alól – noha nyelvisége némiképp determinálja – az irodalom sem kivétel.¹³ Nem lehet már határookban, közvetítésben gondolkodni, hanem posztmodern elegyek határozzák meg a kultúrát, s ebben az értelemben a migrációs irodalmak nem újszerűségükkel, hanem modell szerepükkel gazdagíthatják korunkat, s abban kultúránkat, művészet-szemléletünket. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az etnikai kisebbségek fontos szerepet játszanak a posztmodern kultúrában. A politikai hatalomból és a kulturális elismerésből való kirekesztettségük felhatalmazza őket az ambiguitás, határosság, ironia előnyben részesítésére, melyek mind kulcsminőségűek a posztmodern esztétikában.¹⁴

Alapvető probléma lehet az a kettősség, mely csaknem az összes emigráns szerző művét meghatározza: az eredeti kultúra megőrzésének ideája (és az ilyen irányú elvárás befogadói oldalról), de ugyanakkor az új kultúrába való tartozás igénye. Ez a tárgykör megjelenhet olyan technikai kérdésekben is, mint pl. az adott nemzetiség terminusainak, a folklór szavainak lefordítása vagy lefordíthatósága, és az ehhez kapcsolódó dilemma: mi a cél, a kultúra megőrzése, vagy épp elfogadhatóvá (befogadhatóvá) tétele, népszerűsítése.

A kulturális kettősség áthidalhatóságának témakörébe tartozik a vallás, szokások átadhatósága (lefordíthatósága) is, s ebben az értelemben az egyes nemzetek jellemző viselkedésmintáinak elfogadtatása, a nemzeti érzület és annak okainak tolmácsolása egy egészen más történelmi háttérrel rendelkező nép számára.

Az esztétikai integráció jeleként tekinthetjük és szintén egyfajta fordítási aktus lehet az eltérő irodalmak képeinek akár intertextuális átemelése, vagy épp jellemzően egy nemzethez tartozó történetek, mondák, népmesék más kultúrába való ágyazása, bizonyos esetekben tipikus irodalmi formák, műfajok más környezetben (és más nyelven!) való alkalmazása.

A német irodalomban ilyen művész lehet a török származású Yüksel Pazarkaya, aki műveiben tudatosan utal vissza a török elemekre, de ugyanúgy kimutatható nála a német hatás is, büszkén vállalva ezzel kettősségét és valójában egyik oldalhoz sem való

¹² Simon, Sherry, *A kultúra és a fordítás határainak újragondolása*, In: N. Kovács Tímea – Orbán Jolán (szerk.), *A fordítás, mint kulturális praxis*, Pécs, 2004, Jelenkor Kiadó, 175. p.

¹³ Hannerz, Ulf, *Gondolatok a globális világról*, In: N. Kovács Tímea – Orbán Jolán (szerk.), *A fordítás, mint kulturális praxis*, 88-89. p.

¹⁴ „Ethnic minority cultures play an important role in this post-modern culture. Their exclusion from political power and cultural recognition has enabled them to cultivate a sophisticated capacity for ambiguity, juxtaposition and irony – all key qualities in the post-modern aesthetic.” George Lipsitz, *Cruising around the Historical Block: Postmodernism and Popular Music in East Los Angeles*, idézi: Suhr, Heidrun, *Ausländerliteratur: Minority Literature in the Federal Republic of Germany, New German Critique*, No. 46, Special Issue on Minorities in German Culture (Winter, 1989), 98. p.

tatozását pozitív reményekkel tekintve egy lehetséges irodalmi „*Bluttransfusion*” elé¹⁵, melyben a németek is hasonló intenzitással táplálkoznak a török kultúrából, mindkét nemzet irodalma jelentőset profitálva így az egymásra hatás eredményeiből. Főleg a témában íródott korai tanulmányok mutatnak rá a kettősség előnyeire, arra, hogy a vendégmunkás irodalom felbukkanásával két generáció migránsainak problémái, indultai, elfojtásai, frusztrációi válnak sokkal elfogadhatóbbá és befogadhatóbbá a német publikum számára.¹⁶ Ez a termékeny egymásra hatás persze kérdéses, hiszen a migráns művészek jelentős százaléka ellenkezik a német irodalmat és nyelvet mintegy megtermékenyítő szerepük ellen, Vladimir Vertlib például egyenesen azt vallja, hogy nemhogy nem gazdagítja, de nélkülük lenne a német irodalom hiányos, vagyis nem önmaga.¹⁷ Más vélemények¹⁸ egyenesen a kánon újragondolását szorgalmazzák, mely nem valamilyen nemzetek közötti hierarchiát vesz alapul, hanem szélesebbre tárja a germanisztika kutatási területének határait.

A kulturális fordításra egy meglehetősen gördülékeny és magától értetődő megoldásként szolgál a *párhuzam*, tekintsük akár a kétnyelvű kiadványokat, vagy a nemzetek közötti párhuzamos vonások bemutatását, közelebb hozva ezzel az idegen kultúra egyes elemeit. Habár nem német példa, ám annál szemléletesebb a skandináv irodalomból a párhuzamos szerkesztésre és a szépirodalmi formák fordíthatóságára Jamshed Masrooré verseskötete¹⁹, melyben művei urdu (vagyis saját) és norvég (vagyis új hazája) nyelven is megtalálhatóak, párhuzamos oldalra nyomtatva. A kultúrák keveredését és nemzeti örökségének népszerűsítését még inkább elősegíti, hogy olyan új esztétikai formát is alkalmaz alkotásaiban, mely azelőtt norvég nyelven még nem létezett. Ilyen pl. a *gázel*, mely régi arab versformaként nála érdekes hibrid kreációvá válik, és ezzel mintegy kulturális fordítás termékeként lép elő, az arab művészet egy szelete, norvég környezetben.

A fordíthatóság problémája tehát nem pusztán nyelvileg kerülhet terítékre, a kultúrák közötti kettősség ilyen irányból történő megközelítése épp úgy nehézségekbe ütközhet olykor, és adott esetben épp annyira gyümölcsöző végkifejlettel is bírhat, mint a nyelvi átfordítás.

¹⁵ Photong-Wollmann fentebb idézett disszertációjában így utal Pazarkaya elképzeléseire: „*Pazarkaya ist sich bewußt, daß neben solcher auf die heimatliche Literatur bezogenen Intertextualität sich zugleich ein umgekehrtes Verfahren abspielt, d.h. daß intertextuelle Bezüge auf die deutsche Literaturtradition auch in den von Migrantenliteraten in ihrer jeweiligen Muttersprache geschriebenen Werken zu finden sind.*” (67. p.)

¹⁶ Teraoka, Arlene Akiko, Gastarbeiterliteratur: The Other Speaks Back, *Cultural Critique*, No. 7. The Nature and Context of Minority Discourse II. (Autumn, 1987), 99. p.

¹⁷ Vladimir Vertlib álláspontja szerint az irodalom egy ország sokszínűségét a maga teljességében tükrözi és a minimum, hogy ebbe a migráns irodalom is beletartozik. Nem gazdagítja, része annak. Vertlib, Vladimir, Az idegen szó tükrébe (A drezdai Chamisso poétikai előadásokból, ford. Tatár Sándor, *Forrás*, 44. évf., 2012. 10. sz., 155-156. p.)

¹⁸ Bayer, Gerd, Theory as Hierarchy: Positioning German „Migrantenliteratur”, *Monatshefte*, Vol. 96, No. 1 (Spring, 2004), 7. p.

¹⁹ Skandináv példa lévén, szintén olvasható: Kongslie, Ingeborg, Migráns vagy multikulturális irodalom az északi országokban, *Lette*, 61. sz., 2006 Nyár, <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00045/kongslie.html> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 13.).

Kettős identitás, mint előny

A nyelvi és kulturális kettősség a személyiség megkettőzöttségét, elesettségét, a saját hely megtalálásának nehézségét és a valahova tartozni akarás igényét hozhatja magával, ami meglehetősen sok esetben elő is kerül a migrációs irodalmak tematikájában. A patchwork-identitás, a többnyelvűség, a saját és az idegen közötti játék jellemző vonásai ezeknek az alkotásoknak. A szubjektum ezen teljes újraértelmezésekor szükségszerűvé válik a hibriditás fogalmának bevezetése, egyfajta kevert identitása, mely a különböző kultúrák, tradíciók, sőt nyelvek határmezsgyéjén nem határozható már meg a nemzet fogalmához hasonló hagyományos szempontok alapján.²⁰ A migráns írók jellemző tapasztalatává válik az otthontalanság, identitáskeresés, számkivetettség, a kollektív emlékezetből való kiszakítotttság, s az ezáltal elbizonytalanodás, sebezhetőség, a mindkét kultúrától való távol lét tapasztalata. Talán épp ez teszi azonban ezeket a művészeket aktuálissá számunkra, hisz a globalizáció korának legjellemzőbb vonása, az ember alapvető idegensége, identitásvesztése köszön vissza bennük. Erre mutat rá az orosz-zsidó gyökerekkel rendelkező osztrák szerző, Vladimir Vertlib is, aki szintén azt emeli ki, hogy épp a migráns szerzők azok, akik rámutatnak korunk jellemző tapasztalatára, erre a fájóan köztes létre, az állandó elidegenítésre. A migráns szerzők műveiben lévő törések szerinte egy torz tükör darabjaként is felfoghatóak, melyeknek épp az adja az értékét, hogy aki beléjük mer tekinteni, felismerheti önnön torzképét is.²¹

Nem szabad azonban megfeledkezni a kettős identitás értékeiről, ami ezen kétnyelvű alkotók talán legnagyobb előnye, a „*fragmentáltság egységéről*”²², mely kimondottan posztmodern irány felé mutatva az identitás többféle, különböző forrásokból származó elemekből való megkonstruálását jelenti. A migráns alkotót, mint különböző hagyományok „olvasztótégelyét” mintegy megszabadítja ezzel a kulturális tolmácsolás terhétől, felhívva a figyelmet arra, hogy az eltérő szokásrendszer között szorult egyén helyzete korántsem olyan problémás, sőt, inkább előnyként tűnhet fel és az újszerű elem nem is a fordíthatóság kérdése lesz, hanem a kettős helyzet maga, melyet nem feloldani, hanem konzerválni kell. A migráns irodalmak hibrid identitása tehát nem újszerű, hanem kiváló modell egy kortűnet reflektálására. A posztstrukturalista elméletek²³, a posztkoloniális irodalomelméleti iskola²⁴, és a posztmodern fragmentáltság²⁵ korában az egyén összetettségére való rámutatás nem polgárpukkasztó, sem merész,

²⁰ Nagy Hajnalka, 12. p.

²¹ Vertlib, 161. p.

²² Pataki Hanna Tina, Az önéletrajzi megnyilatkozások kortárs formái – Bevándorlók önéletrajzai, *Jelenkor*, 2011. év 54. évf., 3. sz. 278. p.

<http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=2264> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 15.).

²³ „Egy szöveget interpretálni nem azt jelenti, hogy egy többé-kevésbé igazolt, többé-kevésbé szabad jelentést adunk neki, hanem éppen ellenkezőleg, elfogadjuk azt, hogy milyen plurálisból tevődik össze.” (Roland Barthes, idézi: Bókay Antal, *Bevezetés az irodalomtudományba*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 203. p.)

²⁴ „A posztkoloniális kutatások során olyan heterogén szubjektumformák is feltárnak, amelyek megkönnyítik az eltérő történelmi háttérrel és kulturális identitással rendelkező népek közötti kommunikációt.” (Bókay, 287. p.)

²⁵ „A posztmodern személyfogalom, a szubjektum új értelmezése a meghasadt, az önmaga teljességének hiányát felismerő szubjektum mentén alakult ki.” (Bókay, 165. p.)

hanem nagyon is szükségszerű, melyre a vendégmunkás irodalmak kiváló eszköztárral rendelkeznek.

Befejezés

Bármennyire nehéz helyzetben kell tehát a migrációs irodalom szerzőinek érvényesülniük, láthattuk, hogy állapotuk épp annyi felszabadultságot és kreativitást is rejthet magában. Két kultúra peremén létezve szerencsés és egyéni perspektívával bírhatnak, segítve ezzel az egyes nemzetek saját, önmagára vonatkozó kultúraértelmezését is, nem beszélve a multikulturalitás természetességének előnyeiről napjainkban. Nyelvek és eltérő hagyományok közötti tolmácsok tehát ők, esszenciálisan magukban hordozva e kettősségekben rejlő lehetőségeket és kiteljesítve a modern individuum ideáját.

Irodalom

- Bayer, Gerd, Theory as Hierarchy: Positioning German „Migrantenliteratur”, *Monatshefte*, Vol. 96, No. 1 (Spring, 2004), 1-19 p.
- Bókay Antal, *Bevezetés az irodalomtudományba*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- Deleuze, Gilles – Guattari, Félix, *Kafka. A kisebbségi irodalomért*, ford. Karácsonyi Judit, Budapest, 2009, Quadmon Kiadó.
- Hannerz, Ulf, *Gondolatok a globális világról*, in: N. Kovács Tímea – Orbán Jolán (szerk.), *A fordítás, mint kulturális praxis*, Pécs, 2004, Jelenkor Kiadó, 73-93 p.
- Kongslien, Ingeborg, *Migráns vagy multikulturális irodalom az északi országokban*, *Lettre*, 61. szám, 2006 Nyár. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00045/kongslien.html> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 13.).
- N. Kovács Tímea, *Kultúrák, szövegek és határok, a fordítás*, in: N. Kovács Tímea – Orbán Jolán (szerk.), *A fordítás, mint kulturális praxis*, 5-21 p.
- Lepenies, Wolf, *A kultúrák fordíthatósága*, in: N. Kovács Tímea – Orbán Jolán (szerk.), *A fordítás, mint kulturális praxis*, 25-45 p.
- Nagy Hajnalka, Az irodalom senkiföldjén (Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra), *Forrás*, 44. évf, 2012. 10. szám, 8-15 p.
- Pataki Hanna Tina, Az önéletrajzi megnyilatkozások kortárs formái – Bevándorlók önéletírásai, *Jelenkor*, 2011. év 54. évfolyam 3. szám 278 p. <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=2264> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 15.).
- Photong-Wollmann, Pimonmas, *Literarische Integration in der Migrationsliteratur anhand der Beispiele von Franco Biondis Werken*, <http://www.ub.uni-siegen.de/epub/diss/photong.htm> (Utolsó letöltés: 2012. 05. 13.).
- Schweiger, Hannes, Többnyelvű identitások, a „kultúrák között írók” díjazottjairól, ford. Horváth Márta, *Forrás*, 44. évf, 2012. 10. szám, 147-154 p.
- Simon, Sherry, *A kultúra és a fordítás határainak újragondolása*, in: N. Kovács Tímea – Orbán Jolán (szerk.), *A fordítás, mint kulturális praxis*, 175-218 p.
- Suhr, Heidrun, *Ausländerliteratur: Minority Literature in the Federal Republic of Germany*, *New German Critique*, No. 46, Special Issue on Minorities in German Culture (Winter, 1989), 71-103 p.

- Teraoka, Arlene Akiko, Gastarbeiterliteratur: The Other Speaks Back, *Cultural Critique*, No. 7. The Nature and Context of Minority Discourse II. (Autumn, 1987), 77-101 p.
- Vertlib, Vladimir, Az idegen szó tükrében (A drezdai Chamisso poétikai előadásokból), ford. Tatár Sándor, *Forrás*, 44. évf, 2012. 10. szám, 155-163 p.

Abstract

Researching *Migration Literature* is a young study field in the world of cogitation of cultural studies, although it can raise several important questions, and it can render the reconsideration of this study field's border and its method necessary, as well as, the query of the current canon. My essay has made an attempt at coming round the questions: why is *Gastarbeiterliteratur* important and relevant, but at the same time why is it so problematic to examine the literature of immigrants? In my study, I have sketched the possible dangers of the subject's examination in literature theory, and its impossible discussions. I have also presented some proposals to bridge the problems of the translation theory, and that of the possible practical solutions of translation. I have detailed the versatility of this field in consideration of the act of cultural translation. I have written about the duality of language use, about the mid-language position, or just about the lack of languages, about the blending identity and even about its advantages, based on the dual and foreign experience of emigrant authors. My research is confined on the works of German language authors (or the ones, who at least use the German language partly), my example is Franco Biondi's poetry.

